

Úprava prostředí pohledem osob se zdravotním postižením

Adéla Hanáková¹
Eva Urbanovská²
Miloň Potměšil³
Jana Zvědělíková⁴
Kateřina Kroupová⁵
Bianka Hudcová⁶

¹⁻⁶ Ústav speciálněpedagogických studií; PdF; UP v Olomouci; Žižkovo nám. 5; Olomouc; adela.hanakova@upol.cz; evaurb@atlas.cz; mvpotmesil@gmail.com; zvedelikova.j@centrum.cz; katerina.kroupova.stejskalova@gmail.com; biankahudcova@seznam.cz

Grant: IGA_PdF_2020_007

Název grantu: Úprava prostředí pro osoby se zdravotním postižením (I. Úprava prostředím pohledem osob se zdravotním postižením)

Oborové zaměření: AM - Pedagogika a školství

© GRANT Journal, MAGNANIMITAS Assn.

Abstrakt Cílem článku je představit výzkumný projekt, který se zaměřuje na úpravu prostředí pohledem osob se zdravotním postižením. Úprava prostředí v kontextu osob se zdravotním postižením je často zúžena jen na vnímání, respektive odstraňování bariér (především architektonických). Vstřícné prostředí pro osoby se zdravotním postižením nemůže být vnímáno pouze z pohledu dodržování příslušných norem, vyhlášek a doporučení, ale také z pohledu prostoru – prostředí, kde se lidé cítí dobře, bezpečně a snadno se v něm orientují. Pozornost je proto zaměřena na faktory omezení mobility, orientace, sebeobsluhy, vedení domácnosti, příjem informací, komunikační schopnosti, stravovací možnosti, apod.

Klíčová slova osoba se zdravotním postižením; úprava prostředí; univerzální design; inkluzivní navrhování; postoje; přístupnost; pomůcky pro osoby se zdravotním postižením; úprava prostředí a bezpečí osob se zdravotním postižením.

1. ÚVOD DO PROBLEMATIKY

Úprava prostředí se stává stále více diskutovanou oblastí, protože je zřejmé, že není potřebou jen skupiny osob se zdravotním postižením, ale týká se i skutečně početné skupiny seniorů. Vzhledem k tomu, že každý druh, stupeň a důsledky zdravotního postižení přináší jiné potřeby a požadavky na úpravu prostředí, byl vytvořen tříetapový výzkumný projekt „Úprava prostředí pro jedince se zdravotním postižením I.–III.“, aby byl prostor na hloubkovou analýzu všech klíčových témat:

I. Úprava prostředí pohledem osob se zdravotním postižením (2020)

II. Úprava prostředí – přístupnost (2021)

III. Úprava prostředí a bezpečnost osob se zdravotním postižením (2022)

Projekt je realizován tak, aby bylo možné postupně, formou jednoletých dílčích a vnitřně uzavřených projektů popsat všechny faktory úpravy prostředí, které determinují inkluzivní vzdělávání, socializaci, pracovní uplatnění a kvalitu života osob se zdravotním postižením. Klíčovými pojmy a tedy i dílčími subtématy projektu

„Úpravy prostředí pro osoby se zdravotním postižením I.–III.“, jsou: orientace; sebeobsluha; mobilita; vedení domácnosti; přístupnost objektů, tras a komunikací, e-přístupnost; bezbariérovost; úprava prostředí v kontextu podpůrných opatření a společného vzdělávání; pomůcky pro osoby se zdravotním postižením; úprava prostředí a bezpečí osob se zdravotním postižením.

První část výzkumného projektu, předloženého k soutěži IGA PdF UP v Olomouci pro rok 2020, je zaměřena na jednu ze tří uvedených oblastí – úpravu prostředí pohledem osob se zdravotním postižením. Dalším krokem pro rok 2021 bude charakteristika přístupnosti (tras, komunikací, objektů, e-přístupnosti, přístupu k informacím apod.). Pro třetí rok (2022) je plánován výzkum zaměřený na bezpečnost osob se zdravotním postižením v kontextu úpravy prostředí.

1.1 Úprava prostředí pohledem osob se zdravotním postižením

Prostředí je dle Hartla a Hartlové (2010, s. 450) definováno jako „celkový souhrn fyzikálního a sociálního světa, který ovlivňuje jedince nebo skupinu; soubor všech objektů, jejichž vlastnosti se mění podle chování daného systému.“ Prostředí a jeho potřebná úprava – v kontextu života osob se zdravotním postižením, se stala v posledních letech prioritou nejen v České republice.

Jak uvádí Tomandl a Šestáková (2014, 2016), prostředí, ve kterém žijeme, má svůj přirozený historický vývoj a v průběhu dějin si ho lidé vždy přizpůsobovali tak, aby co nejlépe vyhovovalo jejich potřebám.

D'Aubin (2007) se domnívá, že lidé s různým typem zdravotním postižením preferují různá řešení úpravy prostředí a volba, jak toto prostředí upravit a modifikovat, je klíčovým principem rozvoje dostupnosti.

Možným přístupem k navrhování věcí, budov a prostředí, který se postupně vyvinul z bezbariérového designu na konci osmdesátých a v průběhu devadesátých let 20. století, je univerzální design. Univerzální design je směřován na všechny lidi bez ohledu na jejich věk, zdravotní stav, fyzické možnosti, národnost, kulturní

náboženské či sociální zázemí a splňuje požadavky lidské rozmanitosti, sociální rovnosti a rovnocennosti a vytváří rovné příležitosti pro lidi ve všech oblastech života. (Kudrnovská, 2016; Dewey, 2018; Adem, Kaya, Dagdeviren, 2019; Gronseth, Hutchins 2019; Goto, 2019; Fogli, Arengi, Gentilin, 2019; Kim, Chang, 2018) Tato ambice byla podpořena vazbami na mezinárodní hnutí za lidská práva či hnutí za práva lidí se zdravotním omezením. (Boháčová, 2012). I přesto, že se Universal Design zatím nestal standardem v navrhování, některé země pokročily v jeho implementaci do prostředí poměrně daleko. Je to např. Japonsko, Spojené státy americké, Kanada a v Evropské unii především Norsko a Švédsko. (Váňová, 2009)

Česká republika do této fáze zatím nepokročila a design pro všechny se zde neobjevuje v takové míře, jak by měl. Člověk se spíše setkává se speciálními úpravami pro určité skupiny lidí, ať už se jedná o vstupy do budov, nebo jiné produkty. Jak bylo uvedeno výše, úpravy by měly být dělány formou tzv. inkluzivního navrhování (Liu, Clarkson, 2019; Gronseth, 2018), kdy se budoucí uživatel stává jedním ze spoluautorů projektu a výsledný návrh je produktem komunikace všech zúčastněných.

Od roku 1985 se objevuje v českém legislativním prostředí materiál, který upravuje tvorbu prostoru pro osoby s omezenou schopností pohybu a orientace. V současné době tuto problematiku řeší zejména prováděcí vyhláška stavebního zákona č. 398/2009 Sb. O obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb (MMR, 2009). Jejím účelem je zajistit, aby nové i rekonstruované stavby a veřejný prostor byly obecně přístupné pro co největší množství lidí včetně obyvatel se zdravotním znevýhodněním, rodičů s kočárky apod.

1.2 Badatelský záměr

Badatelským záměrem je vyhledat a definovat všechny faktory, které lze označit jako determinující úspěšnost či neúspěšnost úpravy prostředí pro osoby se zdravotním postižením. V tomto kontextu jsou také stanoveny klíčové otázky.

- Je možné definovat faktory determinující úspěšnosti či neúspěšnosti úpravy prostředí pro osoby se zdravotním postižením?
- Které faktory prostředí působí jako podporující a které jako limitující?
- Existují oblasti, do kterých je možné zaměřit speciálně-pedagogickou intervenci?
- Jak se odráží charakteristiky osobnosti daného jedince v postojích, obavách a potřebách vzhledem k úpravě prostředí?

Cílem je charakterizovat faktory prostředí, které vnímá cílová skupina osob se zdravotním postižením jako problematické, popsat postoje, obavy, které se v souvislosti s nevyhovujícími podmínkami v prostředí vnořují. Dílčím cílem výzkumu je tvorba vlastního návrhu úprav prostředí oslovenými respondenty se zdravotním postižením, protože má-li výsledný návrh řešené úpravy prostředí splňovat veškerá, či alespoň základní kritéria pro současnost i nejbližší budoucnost, musí vzniknout formou tzv. inkluzivního navrhování, kdy se budoucí uživatel stává jedním ze spoluautorů projektu a výsledný návrh je produktem komunikace všech zúčastněných. Výsledky by měly být promítnuty do plánování dalších výzkumných aktivit, praktických aktivit v terénu a také do přípravy budoucích speciálních pedagogů.

1.3 Metodologická příprava

Pro realizaci výzkumu je využito kombinace kvalitativního a kvantitativního přístupu. Vzhledem k náročnosti úkolu, byl cestou rešerší vyhledán dostatek zdrojů pro vlastní konstrukci dotazníku i okruhů pro ohniskové skupiny.

Pro kvantitativní část je využit dotazník, modifikovaný pro specifické požadavky nositelů jednotlivých druhů zdravotních postižení.

Dotazník byl vytvořen pomocí Google formuláře a respondenti ho vyplňují kliknutím na odkaz.

Dotazník pro rodiče dětí 0–14 let je dostupný na odkaze: <https://forms.gle/KfDD6t8FdB9JRdHR6>

Dotazník pro osoby se zdravotním postižením 15+ je dostupný na odkaze: <https://forms.gle/GYBQYSETcnp7Jo9>

Kvalitativní data budou získána cestou práce s ohniskovými skupinami v organizacích sdružující osoby se zdravotním postižením. Budou získány také případové studie, které ukáží na příklady dobré, případně špatné praxe.

Výzkumný vzorek tvoří rodiče dětí se zdravotním postižením ve věku 0–14 let a osoby se zdravotním postižením ve věku 15+.

1.4 Harmonogram řešení projektu

V první etapě byla provedena rešerše dostupných českých i zahraničních odborných pramenů. Na základě rešerše byl v druhé etapě pilotáží sestaven a ověřen nástroj zaměřený na cílovou skupinu. Po pilotáži a následné modifikaci je v současné době realizována třetí etapa, vlastní výzkum – sběr dat. Průběžně je vytvářen základ pro komparaci sledované problematiky získáváním informací v zahraničí.

Zpracování dat bude probíhat ve čtvrté etapě a bude zaměřeno na konstrukci obrazu sledované oblasti a hledání míst pro případnou podporu či intervenci.

Pátá etapa bude zaměřena na přípravu výsledků, které budou publikovány v odborných časopisech tuzemských i zahraničních. Předpokládaným výstupem bude také monografické zpracování teoretických východisek a získaných výsledků. Členové řešitelského týmu se aktivně zúčastní národních i zahraničních konferencí.

Závěrečná zpráva a obhajoba projektu jako poslední šestá etapa řešení bude shrnutím výsledků, kterých bude možné využít nejen ve speciálněpedagogické praxi, ale budou poskytnuty i dalším pracovištím. Výsledky budou též využívány ve výuce při vysokoškolské přípravě pedagogů. Přidanou hodnotou projektu bude významný základ pro podání širšího mezinárodního projektu s podobným zaměřením.

1.5 Informace o probíhajícím výzkumu

K datu 5. 7. 2020 jsme získali data od 150 rodičů dětí se zdravotním postižením ve věku 0–14 let a 189 dotazníků od osob se zdravotním postižením. Dotazník se skládá z několika částí. První část obsahuje otázky demografického typu, v druhé části respondenti vyjadřují míru nesouhlasu/souhlasu s tvrzeními (názor na pomůcky, architektonické bariéry, dopravní prostředky, dostupnost kulturního využití, asistenci, úpravu oblečení a obuvi, režim ve škole či v práci,

komunikaci, apod.). V poslední části mají respondenti vyjádřit na Likertově škále míru souhlasu/nesouhlasu s tvrzeními, jako např. „V prostředí, ve kterém žiji, se cítím bezpečně. V prostředí, ve kterém žiji, se dobře orientuji. V prostředí, ve kterém žiji, se cítím svobodně. Vhodným uspořádáním prostředí lze zmírnit příznaky mých obtíží. Moji spokojenost v životě určuje vztah ostatních ke mně. Mám obavy, když mám vstoupit do prostředí, o kterém nevím, jak vypadá. Na změnu prostředí si zvykám velmi rychle. Jsem samostatný a zvládám nároky každodenního života. Nejvíce mi vyhovuje komunikace přes sociální sítě. S překážkami v prostředí se potýkám denně. Cítím se izolovaně. Jsem soběstačný. Jsem závislý na okolí. V mém životě je důležitá přítomnost další osoby (asistenta, průvodce, tlumočnicka).“

2. ZÁVĚR

Dle Národního plánu podpory rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2015–2020, se Česká republika v uplynulých 25 letech zařadila mezi státy, které si uvědomují a přijímají zvýšenou odpovědnost za odstraňování existujících bariér bránících osobám se zdravotním postižením v účasti na plnohodnotném životě a zapojení do společnosti. I přesto, že Česká republika systematicky usilovala o postupné řešení jednotlivých dílčích oblastí, které se bezprostředně osob se zdravotním postižením a jejich rodin dotýkají, s cílem zlepšit podmínky i kvalitu jejich života (především na základě úpravy prostředí) zůstává i nadále řada otevřených a nedořešených témat, která se přímo dotýkají života jednotlivých skupin osob se zdravotním postižením. Národní plán podpory rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2015–2020 hovoří o tom, že je nadále třeba systematicky pokračovat v odstraňování bariér u veřejných budov i dopravních staveb postavených ještě před účinností stavebního zákona, který ukládá bezbariérovou výstavbu, a striktně vynucovat dodržování a aplikaci platných předpisů týkajících se bezbariérového užívání staveb.

Zvýšenou pozornost je třeba věnovat důslednému uplatňování principu inkluzivního vzdělávání u dětí, žáků a studentů se zdravotním postižením a návazně systémově dořešit podmínky vzdělávání studentů se zdravotním postižením v rámci terciárního stupně vzdělávání.

Základními dokumenty, které zohledňují vytváření jednotného prostředí dostupného pro všechny (včetně osob se zdravotním znevýhodněním nebo se sníženou schopností orientace), od užívaných předmětů, přes úpravy bytů až po design domů a veřejných prostranství, jsou Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením (schválená Radou EU 26. 11. 2009) a výše zmíněný Národní plán podpory rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2015–2020.

Je prokázáno, že vhodným uspořádáním prostředí lze eliminovat některé příznaky nemoci či zdravotního postižení (Tomandl, 2016).

Zdroje

1. ADEM, Aylin, Burcu YILMAZ KAYA a Metin DAGDEVIREN. An Ergonomic Investigation of Working Environment with Kano Model and Universal Design Principles. *Gazi University Journal of Science* [online]. 2019, 32(2), 582-593 [cit. 2020-01-09]. ISSN 13039709.
2. BOHÁČOVÁ, Ludmila. *Design pro všechny*. A2 [online]. Praha: Kulturní týdeník A2 s.r.o., 2009-, roč. 2012, č. 21. Dostupné z: <http://www.advojka.cz/archiv/2012/21/design-pro-vsechny>
3. D'AUBIN, April. Working for Barrier Removal in the ICT Area: Creating a More Accessible and Inclusive Canada. *The Information Society* [online]. 2007, 23(3), 193-201 [cit. 2020-01-05]. DOI: 10.1080/01972240701323622. ISSN 0197-2243. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01972240701323622>
4. DEWEY, Joseph. Universal design. *Salem Press Encyclopedia* [online]. 2018 [cit. 2020-01-09].
5. FOGLI, Daniela, Alberto ARENGHI a Fulvio GENTILIN. A universal design approach to wayfinding and navigation. *Multimedia Tools and Applications: An International Journal* [online]. 2019, , 1-25 [cit. 2020-01-09]. DOI: 10.1007/s11042-019-08492-2. ISSN 13807501.
6. GOTO, Kelly. The Era of Adaptive Experiences: Rethinking Universal and Inclusive Design. *Design Management Review* [online]. 2019, 30(3), 28-33 [cit. 2020-01-09]. DOI: 10.1111/drev.12186. ISSN 15570614.
7. GRONSETH, Susie L. a Holly M. HUTCHINS. Flexibility in Formal Workplace Learning: Technology Applications for Engagement through the Lens of Universal Design for Learning. *TechTrends: Linking Research and Practice to Improve Learning* A publication of the Association for Educational Communications [online]. 2019, , 1-8 [cit. 2020-01-09]. DOI: 10.1007/s11528-019-00455-6. ISSN 87563894.
8. GRONSETH, Susie. Inclusive Design for Online and Blended Courses: Connecting Web Content Accessibility Guidelines and Universal Design for Learning. *Educational Renaissance* [online]. 2018, 7, 14-22 [cit. 2020-01-09]. ISSN 21611602.
9. HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. *Velký psychologický slovník*. Vyd. 4., V Portálu 1. Praha: Portál, 2010. 797 s. ISBN 978-80-7367-686-5.
10. KIM, Taehee a Kyungro CHANG. DEVELOPING A MEASURE OF USER-PERCEIVED UNIVERSAL DESIGN FOR SPORT FACILITIES. *South African Journal for Research in Sport, Physical Education* [online]. 2018, 40(1), 25-38 [cit. 2020-01-09]. ISSN 03799069.
11. Kudrnovská, B. Co je to univerzální design: Univerzální atelier. *Univerzální atelier* [online]. Copyright © 2016 [cit. 05.01.2020]. Dostupné z: <https://www.univerzalniatelier.cz/1/historie-univerzalniho-designu/>
12. LIU, Yuanyuan a P. John CLARKSON. *Exploring the application of Inclusive Design to the improvement of healthcare services* [online]. 2019 [cit. 2020-01-09]. DOI: 10.17863/CAM.36672. ISSN edsble.
13. MMR. (2009). Vyhláška č. 398/2009 Sb. O obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR.
14. TOMANDL, J., ŠESTÁKOVÁ, I. (2016). *Principy tvorby prostředí pro osoby s Parkinsonovou nemocí*. In H. Štěpánková & R. Šlamberová (Eds.), *Stárnutí 2016: Sborník příspěvků z 3. Gerontologické mezioborové konference* (pp. 161-167). Praha: Univerzita Karlova, 3. lékařská fakulta. Dostupné z http://www.konferencestarnuti.cz/files/Starnuti_2016_sbornik.pdf
15. TOMANDL, J., & ŠESTÁKOVÁ, I. (2014). *Architektonické řešení prostředí pro osoby s Parkinsonovou nemocí*. Praha: ČVUT. ISBN 978-80-01-05644-8
16. *Úvodní stránka | Vláda ČR* [online]. Copyright © [cit. 05.01.2020]. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/vvz/po/dokumenty/Narodni-plan-OZP-2015-2020_2.pdf
17. VÁŇOVÁ, Lenka. Univerzální Design v Německu. [online]. 10.11.2009 [cit. 2014-12-24]. Dostupné z: <http://www.czec-hdesign.cz/temata-a-rubriky/univerzalni-design-v-nemecku>